

PA153 Počítačové zpracování přirozeného jazyka

08 - Lexikografické nástroje a počítačová lexikografie

Karel Pala, Adam Rambousek

Centrum ZPJ, FI MU, Brno

16. listopadu 2015

1 Lexikografie

- Úvod
- Historie
- Slovníky a počítače

2 Počítačová lexikografie

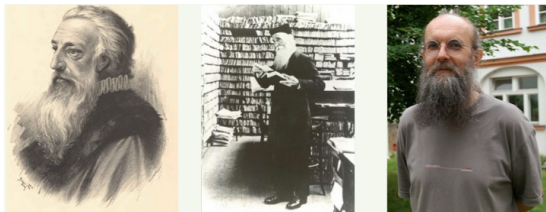
- Reprezentace dat
- TEI
- LMF
- Dictionary Writing Systems

3 Tvorba slovníku

- Lexikální databáze
- Slovník

Lexikografie

- PLIN035 Počítačová lexikografie
- podoblast **lexikologie**
- lexicography, **lexikografie**
 - ▶ *the activity or occupation of compiling dictionaries* (Oxford d.)
 - ▶ *the editing or making of a dictionary* (Merriam-Webster d.)
 - ▶ *the job of writing a dictionary* (Macmillan d.)
- praktická lexikografie
- teoretická lexikografie - analýza a popis slovní zásoby, teorie o prvcích slovníku, skupinách uživatelů, hodnocení
- *Slovník národního jazyka náleží mezi první potřeby vzdělaného člověka.*

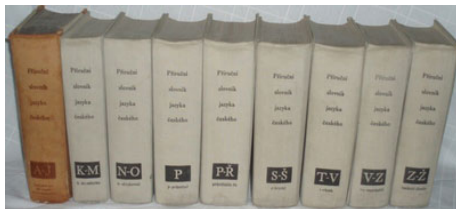

Historie

- hliněné tabulky z Ebla (Sýrie), cca 2500-2250 př.n.l.
 - ▶ sumerština - eblaština
- *The Oxford English Dictionary (A New English Dictionary)*
 - ▶ 1857, Philological Society, R. C. Trench, kritika slovníků
 - ▶ 1879, James A. H. Murray jmenován hlavním editorem
 - ▶ 1882-1928, vychází 12 svazků, 15 487 stran, 240 000 hesel

- *Kancelář Slovníku jazyka českého, 1911*
 - ▶ sběr slovníkového materiálu, dobrovolníci
 - ▶ výpisky z prózy, básní, odborné literatury, publicistických článků
 - ▶ *Příruční slovník jazyka českého, 1935-1957*
 - ▶ 10 824 stran, 250 000
 - ▶ hesel cenzura "nežádoucích spisovatelů"

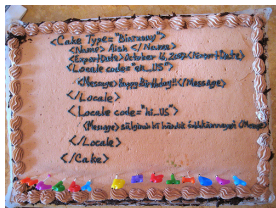

Slovníky a počítače

- 60. léta - používají se počítače, lexikografové píší na papír, specialisté přepisují do databáze, Brown Corpus
- 1978, *Longman Dictionary of Contemporary English*
 - ▶ první s omezeným slovníkem definicí, kontrolováno strojově
 - ▶ kódování pro NLP výzkum
- 1980, *COBUILD*, University of Birmingham + Collins
 - ▶ korpus současných textů (Bank of English)
 - ▶ 1987, *Collins COBUILD English Language Dictionary*
 - ▶ první slovník založený na korpusových datech
 - ▶ nový styl definice - celé věty
 - ▶ *If a person, animal, or other living thing is killed, something or someone causes them to die.*
- 90. léta - vývoj specializovaných systémů pro tvorbu slovníků
- 1987, Text Encoding Initiative

XML

- PB138 Moderní značkovací jazyky
- eXtensible Markup Language - značkovací (meta)jazyk
- pravidla, jak má vypadat správně vytvořený dokument - snadné strojové zpracování a výměna informací
- konkrétní názvy značek určuje uživatel (standarty, vlastní)
- elementy `<značka>obsah</značka>`
- bez obsahu lze `<značka></značka>` zkrátit na `<značka/>`
- atributy `<značka atribut="hodnota"/>`

Popis struktury a kontrola obsahu

- **DTD** (Document Type Definition)

- ▶ seznam elementů a atributů a vztahy mezi nimi
- ▶ nekontroluje obsah
- ▶ `<!ELEMENT vyznam (definice, priklad+)>`
- ▶ `<!ATTLIST vyznam cislo CDATA #REQUIRED>`

- **XML Schema** (XSD, XML Schema Definition)

- ▶ popis obsahu a struktury XML dokumentu, schéma samotné je XML dokument
- ▶ elementy, atributy, struktura
- ▶ možnost určit vlastní typy obsahu (např. opakující se adresa)
- ▶ kontrola obsahu (např. číselný rozsah, regulární výrazy, povolené hodnoty)

Zobrazení

- **XSLT** – eXtensible Stylesheet Language (Transformations)
- převod XML na jiné formáty
 - ▶ jiné XML značkování, text, HTML, LaTeX, PDF
- šablony pro části XML dokumentu, postupné procházení dokumentu
- funkcionální programovací jazyk

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

lov

-u m. (6 j. -u)

1. *stíhání a zmocňování se zvíře (nejč. odstřelem), chytání ryb*: l. jelenů, divokých kachen, velryb; l. lososů; l. perel; doba lovu; uspořádat l. na medvědy; vyjet na l.; právo lovu; l. odstřelem, chytáním, lapáním; l. lesní, polní, vodní; hromadný l. *hon*; liška vyšla na l.; lovu zdar! (*lovecký pozdrav*)
2. *expr. chytání, shánění čehokoliv, vůbec získávání, při kterém se uplatní obratnost a náhoda*: l. vzácného hmyzu; sběratelé se vydali na l. lidových písní; policie podnikla l. na zloděje; *expr.* to je l. l. *šťastný nálezk, výhodná koupě ap.*
3. *výsledek lovu; úlovek, kořist*: vrátit se s bohatým lovem *s ulovenou zvěří ap., přen. expr. s věcmi získanými obratností n. šťastnou náhodou*

SSC Slovník spisovné češtiny

lov

-u m

1. *lovení zvíře a ryb* lov koroptví, lov na zajíce, liška vyšla na lov,
2. *úlovek (syno) kořist (syno)* mít bohatý lov,

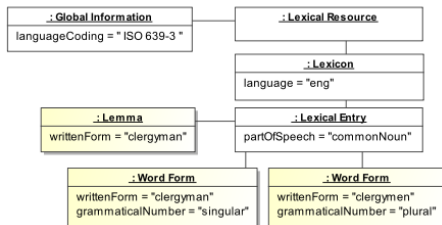
Ukládání

- XML databáze
- ukládají se přímo XML dokumenty
- vyhledávání - XPath, XQuery
- např. eXist, BaseX, Sedna

- *Text Encoding Initiative*, <http://www.tei-c.org/>
- *TEI Guidelines* (aktuálně verze 5 z roku 2007)
- XML formát pro sémantický popis textových dokumentů
- velký rozsah značek
- *TEI Lite* – osekaná verze, "90 % potřeb 90 % uživatelů"
- romány, poezie, divadelní hry, dokumentace, slovníky, korpusy, grafy, rukopisy, zarovnání, odkazy, změny textu, notové zápisy...
- nástroje - sada XSLT pro převod na LaTeX, docx, EPUB, HTML

LMF

- *Lexical Markup Framework*, <http://www.lexicalmarkupframework.org/>
- ISO-24613:2008
- jednotný model pro tvorbu lexikálních zdrojů
- důraz na strojové zpracování a rozšiřitelnost
- UML diagram pro lexikon
- jádro se základními informacemi + rozšíření pro různé oblasti (morfologie, syntax, sémantika...)

Dictionary Writing Systems

- aplikace pro tvorbu slovníků (obvykle celý proces tvorby)
- propojení s dalšími aplikacemi (korpusy, analyzátoři...)
- často vlastní
- komerční (IDM DPS, iLex, TLex, ABBYY Lingvo Content)
- *DEB (Dictionary Editor and Browser)*
 - ▶ platforma pro slovníkové aplikace
 - ▶ klient-server, základní knihovny, speciální moduly
 - ▶ DEBDict, DEBVisDic, Internetová jazyková příručka
 - ▶ <http://deb.fi.muni.cz>

[New Document Object Model] TshwaneLex - [C:\Dictionary of Louisiana French.tldict]

Fichier Edition Vue Lemme Dictionnaire Fgmat Outils Fenêtre Aide

Nouveau lemme
Supprimer
Inverser
Références bilingues:

sans

sanctuaire (*)
sandale (*)
sandwich (*)
sang (*)
sangle (*)
sanglier (*)
sang-mêlé (*)
sang-sue (*)
sani
sans (*)
sans-cœur (*)
sans-joie (*)
Santa Claus (*)
santé (*)
saoul
saper [1] (*)
saper [2]
sapré (*)

sans (*)
sans-cœur (*)
sani

Lemma: sans LemmaSign=sans,Modified=2009-02-23 20
Pronunciation: text: 'sɑ̃'
POSGroup: AutoNumber=1,PartOfSpeech=prep.
Sense: 1 AutoNumbers=1
TE: TE=without
Example: Example=C'est bon quand tu peux da
Example: Example="On peut faire sans travailler
Combination: LemmaSign=sans cesse,Etymolo
TE: TE=endless
TE: TE=ceaseless
Combination: LemmaSign=sans connaissance,
TE: TE=unconscious
Combination: LemmaSign=sans doute,Etymolo
TE: TE=no doubt
TE: TE=without a doubt
Combination: LemmaSign=sans (que),Etymolo

Attributs (F1) Attributs (F2) Rechercher (F3)

Lemma: Incomplete
LemmaSign: sans
Comma:
Brackets:
Frequency: 0
Notes:
Pronunciation:
Audio: Parcourir...
Speaker:
[PCDATA]: sɑ̃
POSGroup:
LemmaSign:
PartOfSpeech: prep.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z (*)

sans [sɑ̃] prep.
1 without - *C'est bon quand tu peux danser sans musique.* It's good when you can dance without music. (EV) - **On peut faire sans travailler le dimanche.* We can do it without working on Sunday. (SL, An94) ■ **sans cesse** endless, ceaseless <Da84> ■ **sans connaissance** unconscious <Da84> ■ **sans doute** no doubt, without a doubt <Da84> ■ **sans (que) a** unless - *Et on veillait le mort, bien sûr. On aurait jamais laissé le mort sans que quelqu'un soit là.* And we waked the body, of course. We would've never left the body unless someone was there. (TB) **b** without - **T'auras pas battu dans la salle sans il te fout dehors.* You wouldn't have fought in the dance hall without him throwing you out. (LA, An94) <LA, TB, An94, Da84> ■ **ça va sans dire** it goes without saying <Da84> <Loc: AV, EV, IB, IV, LA, LF, SL, TB, VM, An94, Da84, Gu00, H02, Wh83> [Admin]

sans-cœur [sɑ̃kœr] n.
1 heartless, cruel, pitiless person - *Tu es rien qu'un sans-cœur.* You're nothing but a cruel man. (SB) <Loc: SB, Da84, Di32> [Admin]

sans-joie [sɑ̃ʒwa] n.m.
1 great blue heron <Loc: Lv68, Re31> [Admin]

Santa Claus [sɑ̃taklɔz, sɑ̃teklɔz] n.prop.
1 Santa Claus <Loc: AC, EV, IB, Lv68, Ph36> [Admin]

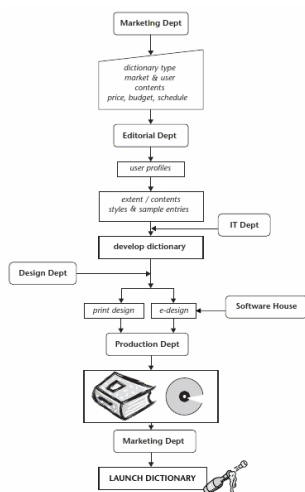
santé [sɑ̃te] n.f.
1 health - *J'ai pas pu m'empêcher de marcher à lui. Je dis, "Il y a une question j'aimerais te demander. Quoi c'est tu fais pour ta santé?" Il dit, "Je vas au bal proche tous les soirs." I couldn't help but walk over to him. I said, "There's a question I'd like to ask you. What do you do for your health?" He said, "I go to the dance almost every night." (ch: *La neige sur la couverture*) ■ **à votre santé** to your health <Da84> ■ **en bonne santé** in good health <Da84> ■ **en mauvaise santé** in bad health <Da84> <Loc: AL, E, Da84, Lv68> [Admin]*

Lexikální databáze

- podrobná strukturovaná jazyková databáze
 - ▶ (nyní obvykle) doklady z korpusu
 - ▶ gramatické údaje
 - ▶ valence, vzory
 - ▶ styl, užití, oblast...
 - ▶ vztahy mezi slovy
- podklad pro slovníky a výzkum
- *PraLeD* (Pražská Lexikální Databáze)
- *DANTE* (Database of ANalysed Texts of English)

Tvorba slovníku

- tvorba slovníků je drahá, náročná a trvá dlouho, konkurence
- B. T. Sue Atkins, Michael Rundell: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*

Obsah slovníku

- **makrostruktura** – heslář (+předmluva, přílohy...)
- heslo¹ = lemma, entry term, heslové slovo, headword
 - ▶ obvykle nominativ sg., slovesa v infinitivu
 - ▶ části slov, spojení slov
- heslo² = heslová stať, entry
- **mikrostruktura** – struktura jednoho záznamu ve slovníku
 - ▶ kontrola pomocí softwaru
 - ▶ usnadnění orientace pro čtenáře

Elektronické slovníky

- více informací (CD, DVD, web)
 - ▶ místo pro zobrazení
- multimédia, vyhledávání, navigace, aktualizace
- delší vysvětlující články, odkazy na další zdroje
- zobrazování údajů podle profilu uživatele (časté operace)
- propojení s korpusy – ordnet.dk, DWDS.de...
- kombinace zdrojů, stahujeme data – Wordnik.com
- obsah vytvářený uživateli (90-9-1) – Wiktionary, slovník.zcu.cz...
- Macmillan – přechod na digitální verzi
- posun od produktů ke službám